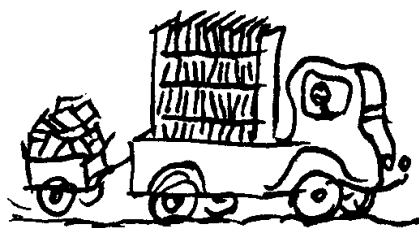

Ingrid André

Från Krafts torg
Till S:t Peter

Nedslag i Lunds stads-
biblioteks historia

Lunds stadsbibliotek
1990

FÖRORD

1990 fyller Lunds stadsbibliotek 126 år, filialsystemet 46 år och huvudbiblioteket i [sitt nuvarande hus](#) 20 år.

Föreliggande korta berättelse om Lunds stadsbibliotek är gjord med tonvikt på huvudbiblioteket inför dess tjugoförsta jubileum. Jag har därför medvetet inte skrivit särskilt mycket om de olika biblioteksfilialerna - här återstår mycket att göra.

I Stadsarkivet finns rikligt med arkivmaterial (protokoll, statistik, lånejournaler m m), som jag inte detaljstuderat. Denna summariska historik är främst gjord för nuvarande och kommande arbetskamrater, för biblioteksnämndens ledamöter och för ev andra intresserade vänner till Lunds stadsbibliotek. Särskilt tack till f. stadsbibliotekarie Kerstin Osborne, som berättat mycket för mig om Lunds stadsbibliotek på 1940-, -50 och -60-talen.

Ingrid André
Lund februari 1990

Stadsbiblioteket började på pastorsexpeditonen

Kyrkostämmans protokoll för decembermötet 1864 meddelar plötsligt i paragraf 4 att "till Ledamöter i directionen för det blifvande stadsbiblioteket utsågs Herr professorn C.W. Blomstrand, Herr professorn N. Tengberg, målaremästare J. Olsson, biblioteksamanuensen E. Palm och vice pastorn C.F. Collin". Plötsligt? Ja, ingenstans i tidigare protokoll ens antyds att kyrkostämman har några funderingar i den vägen.

Det enda offentliga biblioteket i Lund på den tiden var universitetsbiblioteket. En universitetsbokhandel fanns i staden, här utkom två dagstidningar (Lunds Dagblad och Folkets Tidning) - men för en läslysten och obemedlad lundabo var detta ett magert utbud. Läsning av böcker var i praktiken ett nöje för bättre bemedlade.

Varför kom kyrkan över huvudtaget på iden att syssla med bibliotek?

Svar: Det låg i tiden. Alltsedan seklets början hade man, framför allt i England, debatterat "den sociala frågan" - hur man skulle hantera den växande arbetarklassen och det sociala hot den kunde komma att utgöra mot det bestående samhället. En liberal lösning av problemet var - förenklat uttryckt - att arbetarklassen borde pacificeras och integreras genom att den fick ett visst mått av välstånd och kunskap. I Sverige gällde problemen vid den tiden mer allmogen och det uppåtstigande bondeståndet - först senare industriarbetarklassen. Man började intressera sig för frågor rörande folkbildning - skolor, bibliotek, folkskrifter etc. Vid riksdagen 1828-30 diskuterades för första gången möjligheten av att inrätta sockenbibliotek - naturligtvis med utländska förebilder

som inspiration, och 1832 översattes den liberale lorden H.P. Broughams skrift "Om folkbildning" till svenska.

Det var också på 1830-talet som den kända skriftserien "Läsning för folket" började utges och som t ex Almqvists folklivsberättelser kom till. F d lundaprofessorn, sedermera biskopen i Karlstad, C.A. Agardh verkade i Värmland så energiskt för inrättande av sockenbibliotek att det vid 1840-talets början fanns sådana i 38 av stiftets 42 pastorat.

Avgörande för biblioteksfrågan var emellertid inrättandet av den obligatoriska folkskolan 1842. I folkskolestadgan § 10 fanns en föreskrift om inrättandet av bibliotek: "För underhållande av de i skolan förvärvade kunskaper och synnerligen för befrämjandet av en sann kristelig bildning åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av sockenbiblioteker samt därtill tjänliga böcker föreslå."

Man anslog emellertid inte några statliga medel för inrättandet av dessa bibliotek. Antal och kvalitet blev därefter.

I början av 1860-talet inrättades folkskoleinspektionen. Inspektörerna fick också i uppdrag att kontrollera sockenbiblioteken, som på många håll fortfarande var obefintliga. Lunds stadsbibliotek tillkom således först 1864, många andra stadsbibliotek räknar sin tillkomst från ungefär samma tid.

Sockenbiblioteket hade i allmänhet ganska små boksamlingar, i allmänhet några hundra band. Bokurvalet var starkt präglat av att biblioteket var en kyrkans angelägenhet - inslaget av religiös och moralisk litteratur var stort. Det var också vanligt med praktiska handledningar om jordbruk och hushåll, skönlitteratur, särskilt modern sådan, lyste med sin frånvaro. Åter till Lund. Som tidigare påpekats, finns det inga spår av någon tidigare bibliotekspolitisk debatt på kyrkostämman i

samband med beslutet om att inrätta ett stadsbibliotek. Att man i staden dock inte var obekant med biblioteksfrågorna och att man direkt kopplade dem till syftet att bilda och leda de lägre klasserna inför representationsreformen 1866 framgår av en artikel i Lunds Weckoblad 28/ 12 1865.

Man skriver: "De olyckor, som af reformens motståndare förespåtts landet, skola naturligtvis säkrast förekommas därigenom att de lägre samhällsklasserna upplysas och förädlas, så att de ej missbruka det medelbara inflytande de erhållit på landets angelägenheterEn wäl wald och för de ifrågawarande klassernas förståndsutveckling och bildningsgrad afpassad läsning skall bereda swensken för uppfyllandet af hans pligter såsom medborgare..." Med dessa förhoppningar startades biblioteket.

Tyvärr saknas protokoll från de första åren fram till 1886, men en kapsel med kvitton och verifikationer från de första åren berättar något om hur man startade.

Biblioteket hade vid sin start fått gåvor för ett värde av 350:- (om i kontanter, bokgåvor eller både - och framgår tyvärr inte). Styrelseledamöternas första åtgärd var att införskaffa protokollsbok och räkenskapsbok. I mars betalas bräddor och arbetslön till timmermästare Lundstedt för de första bokhyllorna. Samma månad får också bokbindare Roth pengar för de första inbindningarna.

Biblioteket fick sin första lokal i en vrå i pastorsexpeditionen vid Krafts torg.

Av en specificerad bokbindarräkning i maj 1865 kan vi få en uppfattning om vad slags böcker man anskaffar: fyra predikosamlingar, en kyrkohistoria, lärobok i kemi, Brunius' skånska konsthistoria, Finlands märkvärdigaste män, Fryxells historiska berättelser, reseskildringar. Nästan ingen skönlitteratur finns

med - de enda titlarna är Holbergs komedier och folksagan om Ulspegel. Man får en känsla av att herrarna i direktionen rensat litet i sina bokhyllor hemma.

1866 har man ordnat upp förhållandena något - biblioteket betalar sin första tryckta katalog (300 ex) och man köper hela 1.000 st utlåningsformulär. 1867 annonserar man i Folkets Tidning inför sommarstängningen att folk ska lämna tillbaka sina böcker för nu ska det göras inventering. Den sommaren sätter man också in ett anslag om 200 Rdr från Sparbanken i bibliotekets kassabok.

Tyvärr vet man inte någonting om låntagarna under dessa tidigare år: vem de var, hur många eller vad de lånade.

Troligen förde biblioteket en ganska stillsam och tynande tillvaro. Man hade troligen ständigt ont om pengar. Lokalen i pastorsexpeditionen var säkert inte särdeles befrämjande för verksamheten. Och det är nog tveksamt om flyttningen år 1870 till en vind på Södra skolan (nuvarande Vårfruskolan) gjorde biblioteket mer lockande för allmänheten. Dåtidens vindar brukade i regel sakna såväl värme som ljus.

Elva år senare fick biblioteket möjlighet att lämna sin skolvind och flytta ner i ett klassrum.

1880-talets stadsbibliotek

Hur ser bilden av 1880-talets stadsbibliotek i Lund ut? Biblioteksstyrelsen diskuterar ständigt lokalfrågan, man är väl medveten om att skolsalen inte är någon bra lösning. Mot bakgrund av den tidens dåliga bostadsförhållanden känns också frånvaron av ett läsrum som en särskilt allvarlig brist. Uppgiften att hålla öppet och sköta utlåningen går på tur mellan styrelsemedlemmarna. Bibliotekslånen är avgiftsbelag-

da - man betalar dels terminsavgift, dels avgift för att få sitt eget exemplar av den tryckta katalogen. Trots att man brukar få visst anslag från Sparbanken och från kyrkostämman är ekonomin knackig och låntagaravgiften en ekonomisk nödvändighet.

Hur gick det till att låna i den tidens bibliotek? Böckerna fanns inlåsta i bokskåp - låntagaren fick minsann inte själv leta i hyllorna. Man skulle välja en bok ur den tryckta katalogen, gå fram till skranket där jourhavande styrelsemedlem fanns. Denne hämtade då önskat nummer. Lånet antecknades dels i bibliotekets huvudbok, dels i varje låntagares personliga kontrabok.

Styrelsen pysslar också med att redigera katalogen och att trycka supplement till den. 1883 städslas Södra folkskolans vaktmästare för att bli som bokhämtare gå hem till försumliga låntagare och ta tillbaka förfallna lån.

Från slutet av 1870-talet finner man namnet Robert Hansson i biblioteksstyrelsen. Hansson var lärare på Södra folkskolan, han blev bibliotekets förste arvoderade bibliotekarie 1894 -en syssla som han kom att behålla fram till 1927, då han pensionerades 80 år gammal.

Att bibliotekets bristande popularitet bekymrar styrelsen framgår av en diskussion vid ett styrelsemöte 1887. Robert Hansson har föreslagit att man ska avskaffa biblioteksavgiften. Han fick avslag med motiveringen att "denna afgift ansågs så obetydlig att den icke borde afhålla någon från att begagna sig af biblioteket, men beslöts att styrelseledamot skulle ega rätt att befria obemedlad person..."

Man framkastar förslag till andra PR-åtgärder som gratisutdelning av kataloger, anslagstavla vid Råbygatan och att man borde kontakta pressen. Det enda förslag som genomfördes

var presskontakten: biblioteksstyrelsen började regelbundet införa annonser om sitt öppethållande m m.

Jönssons testamente

En antydning om bibliotekets bristande resurser, som bl a har som följd att man är angelägen om gåvoböcker, är episoden från 1890 om trädgårdsmästare Jönssons på Tuna testamente. Trädgårdsmästare A. Jönsson hade på sin dödsbädd muntligen uttalat att han önskade att hans böcker skulle tillfalla stadsbiblioteket. Vittnen fanns. Men arvingarna hann föra bort boksamlingen till Bonderup för auktion och de var inte beredda att frivilligt avstå från arvet. Biblioteksstyrelsen förbereder sig för en rättslig process, skaffar vittnesintyg m m. - Men kyrkostämman ingriper och förbjuder biblioteksstyrelsen att vidta lagliga åtgärder. Och styrelsen måste nedslagen konstatera att boksamlingen gick dess näsa förbi.

Arbetarbibliotek

1892 får stadsbiblioteket en konkurrent i det nystartade Arbetarbiblioteket. Bakom Arbetarbiblioteket stod lokala fackliga organisationer av olika slag. Biblioteket finansierades genom att facket betalade kollektiva låntagaravgifter. Den enskilde låntagaren lånade gratis.

Det verkar därför som mer än en slump att stadsbiblioteket i januari 1893 f f g beslöt att slopa årsavgiften (1:-) för att försöka göra biblioteket tillgängligt för mindre bemedlade. I augusti konstaterar man att detta haft effekt: antalet låntagare har mer än fördubblats, det har blivit många fler lån och lånetiden har måst utsträckas. För att klara detta måste man antingen utöka styrelsen med fler medlemmar (som kan

hjälpas åt att sköta utlåningen) eller avlöna en bibliotekarie. Man beslutar det senare, Robert Hansson utsågs mot ett arvode om 100:-/år.

Men i augusti 1894 återinförs terminsavgiften. Motivet är ökade utgifter (man avlönar nu Robert Hansson och man har tryckt en ny katalog) och ringa tillgångar (man fick inte något anslag från Sparbanken).

Låt oss återvända ett ögonblick till Arbetarbiblioteket. Varför kändes det som en nödvändighet för arbetarrörelsen att starta ett eget bibliotek? Det är inte unikt för Lund, arbetarägda bibliotek tillkom på många ställen i landet ungefär samtidigt. Det är också vid denna tid som den andra stora folkrörelsen -nykterhetsrörelsen - organiserar egna, logeanknutna, bibliotek. Bortsett från att det för en folkrörelse kan vara viktigt att bygga upp och kontrollera egna organ och institutioner i ett samhälle, där andra klasser har den politiska makten, så kvarstod vid denna tid i stadsbiblioteket de biblioteksmässiga brister, som kunde konstateras redan i de gamla sockenbiblioteken. Bokurvalet var bristfälligt. Den aktuella samhällsdebatterande och samhällskritiska litteraturen saknades på det hela taget. Av skönlitteratur fanns klassikerna i viss utsträckning, medan t ex 80-talisterna lyste med sin frånvaro. Sockenbiblioteket/stadsbiblioteket var helt enkelt inte intressant som verktyg för en progressiv rörelse på marsch mot en samhällsomedaning.

Bibliotekets verksamhet under 90-talet rullar därför vidare i de gamla spåren med de gamla vanliga problemen - lokalfrågan och ekonomin. 1896 hade Robert Hansson på eget bevåg rest runt och tittat på andra bibliotek i södra Sverige. Han får viss ekonomisk ersättning för detta, men några spår i verksamheten tycks inte studieresan ha avsatt den gången.

Kommunalisering

I många år har biblioteket fört en tämligen fristående tillvaro i förhållande till kyrkostämman. Denna har tillsatt styrelse, emellanåt beviljat pengar och reviderat bibliotekets räkenskaper. Bibliotekstyrelsens anslagsäskande i november 1900 avslås av kyrkostämman med motiveringen att stadsbiblioteket egentligen är en kommunal angelägenhet och att man därför bör vända sig till stadsfullmäktige. I Lund var tiden tydligen mogen för att en majoritet av kommunalpolitikerna skulle anse att "stadsbiblioteket icke torde vara att anse såsom någon till folkskoleundervisningen hörande anstalt". (Folkskoleväsendet var fram till 1909 en kyrkans angelägenhet.) Biblioteket intogs i det kommunala ansvarsområdet och beviljade ett årligt anslag om 500:-.

Ugglan

I samma veva lyckades det biblioteket att få flytta från klassrummet i Södra skolan till Ugglan, det nybyggda församlingshemmet vid Södra Esplanaden. Här fick man visserligen inte tillräckligt med plats, men i alla fall något bättre. Än idag finns det lundabor, som lånat böcker här i sin ungdom. Bland dem Hanna Larsson, som berättar i Byahornet-Skåneland 1975:1 s 7 ff.

"Det gällde att så fort vaktmästaren öppnat passera den långa korridoren fram till en bokdisk, som skilde bibliotekarien från låntagare En bokkatalog som herr Hansson utarbetat, utgjorde ett obligatoriskt kartotek, som varje låntagare inköpte för ett pris av 50 öre. En skolkateder fungerade som skrivbord åt Robert Hansson. På katedern låg den 'räkenskapsbok' vari antecknades utgående och återlämnade lån. Man fick låna två böcker varje gång, tills man av Hansson ansågs som en hederlig person, då låneböckernas antal kunde

ökas till åtta. 'Lånetiden' var 14 dagar eller högst 3 veckor. Vid lån sade man upp numret på den önskade boken - dock aldrig förrän den lille åldrige herrn med melodisk röst framställde frågan: 'O de' skulle vara?"

Men drömmen om ett "riktigt" bibliotek finns kvar i biblioteksstyrelsen. 1905 hoppas man på plats i det av staden då inköpta Krognoshuset vid Mårtenstorget. Man gör planer, skickar ritningar till drätselkontoret, planer som upptar ett bibliotek med tre läsrum (ett allmänt, ett särskilt för kvinnor och ett för barn) och vaktmästarbostad. Men planerna rinner även denna gång ut i sanden.

Ny verksamhet

1905 kan man också notera att biblioteket startat en ny verksamhet - vandringsbibliotek. Fattigvårdsstyrelsen anhåller hos biblioteket att man för hjonens förströelse skulle få överta gallringsfärdiga böcker. Biblioteket gallrar aldrig, men samlar istället ihop en del dubletter och mindre frekventa böcker och deponerar dem - mot kvitto! - på fattighuset.

För första gången kan man år 1905 få ett grepp om bibliotekets verksamhet, eftersom den första verksamhetsberättelsen formuleras.

Det fanns 514 inskrivna låntagare (av en befolkning om 17.000) och dessa hade åstadkommit 12.035 lån. Uppgift om bokbestånd saknas, men det uppges två år senare till ca 5.000.

Samtidigt redovisade Arbetarbiblioteket ca 350 låntagare. Ingetdera av biblioteken kan sägas ha nått ut till en större läsekrets.

Bibliotek för alla

Under de kommande åren förändras innehållet i den allmänna biblioteksdebatten i Sverige. Under intryck av amerikanska biblioteksförhållanden - förmedlade främst av Valfrid Palmgren - trängde idéer fram om en ny typ av offentliga bibliotek. Man borde skapa bibliotek som skulle betjäna alla samhällsklasser, de skulle finansieras av offentliga medel, man skulle ha särskilda barnavdelningar, stora läslokaler med omfattande handbokssamlingar, rejäla öppettider och - inte minst - heltidsanställd, utbildad personal till låntagarnas tjänst. Givetvis skulle biblioteken vara avgiftsfria för den enskilde.

Valfrid Palmgren fick snabbt i uppdrag att formulera en biblioteks författning, som stipulerade villkoren för statsbidrag till folkbiblioteken. Och redan 1912 fick Sverige sin första biblioteks författning.

I Lund reagerade stadsfullmäktige snabbt på möjligheten att få centrala pengar. 1913 föreslår man biblioteksstyrelsen att den ska avskaffa låneavgiften, så att man kan söka statsbidrag. 1914 beviljas biblioteksstyrelsen 400:- (maxisumman) i statsbidrag att uttas i form av bundna böcker, vilka kunde väljas ur en centralt sammanställd lista över böcker lämpliga för folkbibliotek.

Samordnande biblioteksresurser?

1919 fick Lund socialdemokratisk majoritet i stadsfullmäktige. Arbetarbiblioteket hade hittills hållit hårt på sitt oberoende och sin självständighet. Man hade avstått från att söka statsbidrag då man inte ville låta utomstående använda biblioteket och man sökte kommunala bidrag första gången 1919. I anledning av denna ansökan tillsattes 1920 en kom-

mitté av fullmäktige för utredning av frågan om samverkan mellan Lunds stadsbibliotek och Lunds Arbetarbibliotek. Arbetarbibliotekets ägare var vid den tidpunkten Lunds Arbetarekommun. Därför fanns det nu möjlighet att kommunalisera biblioteket och ändå genom den politiska majoriteten i fullmäktige behålla kontrollen.

Kornmitten meddelade redan i slutet av samma år att en samordning av de bibliotek som fick kommunala bidrag vore att rekommendera men förutsatte att lokalfrågan måste lösas. 1924 års bibliotekskommitté fick till uppgift att komma med ett konkret förslag beträffande lokal och organisation. Från biblioteksstyrelsen ingick i denna kommitté endast målare M. Mattsson, vilket så småningom kom att resultera i en konflikt mellan fullmäktige och biblioteksstyrelsen. Kommitten arbetade emellertid raskt och överlämnade i mars 1927 ett förslag med följande innebörd:

Det nya biblioteket borde inrymmas i de nyligen av staden inköpta lokalerna på Kyrkogatan - det s k Stadshuset mitt emot domkyrkan. Biblioteket borde dimensioneras för 30.000 band, inrymma en allmän läsesal, barnläsesal och ett tidningsrum.

Biblioteket borde ordnas efter moderna principer, dvs allmänheten skulle ges friheten att själv leta i hyllorna och man borde övergå till att förteckna bokbeståndet i en kortkatalog. Biblioteket föreslogs hålla öppet 5 tim/dag. Man rekommenderar också, att staden skall anställa en stadsbibliotekarie, som avlagt akademisk examen och har bibliotekspraktik, och en vaktmästare. Man föreslår att bibliotekarien ska få 3.200:-/år, vilket man är medveten om vara dåligt betalt med tanke på de utbildningskrav man har. Men "kommitten tror emellertid att några farhågor i detta avseende ej bör hysas. Det är väl sannolikt att en manlig bibliotekarie med den föreslagna kompetensen knappast kan

påräknas, men kommittén är däremot övertygad om att en fullt lämplig kvinnlig bibliotekarie med erforderlig kompetens skall kunna erhållas för den tilltänkta lönen." (Kommittén fick naturligtvis tyvärr rätt i sin förmodan. Lunds första stadsbibliotekarie blev fil lic Lisa Rolf.)

Förhandlingarna med Arbetarbiblioteket är också slutförda ungefär samtidigt. Avtalsförslaget innebär fullständig överlåtelse av Arbetarbibliotekets boksamling m m till kommunen och det nya stadsbiblioteket. Man stipulerar dock att det ska tas skälig hänsyn till Arbetarbibliotekets låntagargrupper vad beträffar öppettider (tillräckligt mycket öppet och på tider som arbetare kan tänkas vara lediga) och lånevillkor.

Förslaget tillstyrks av arbetarkommunen, Lokala bildningsutskottet, Sagostunds rörelsen och Socialdemokratiska ungdomsföreningen Frihet. I svaren från dessa organisationer förutsätts det att studiecirkellokaler ska kunna finnas i anslutning till eller i det nya biblioteket, så att det ska kunna utnyttjas av studiecirkelfolket. Detta är så mycket angelägnare som det vid denna tid finns planer på att även cirkelbiblioteken ska uppgå i folkbiblioteket. (Så skedde också, 1928. Än idag kan man få upp böcker från stadsbibliotekets magasin försedda med stämplor, som anger att de en gång ingått i ABF-biblioteket.)

Remissvar på förslaget till nytt stadsbibliotek lämnades också av biblioteksstyrelsen. Svaret andas stingslighet över att man blivit förbigången i beredningsarbetet och förargelse över den kritik mot biblioteket, som onekligen framförs i utredningen. Ganska lustiga är synpunkterna på det av utredningen förordade "öppnahyllsystemet" (man kan kanske misstänka att pennan förts av den då nästan 80-årige Robert Hansson). Biblioteksstyrelsen skriver: "Omdömena om det av kommittén föreslagna amerikanska utlåningssystemet - 'öppnahyllsystemet' torde, även bland fackmän, vara ganska delade och

otvivelaktigt har det både sina fördelar och olägenheter. För barn och sådana boklånare som sakna annan sysselsättning torde det vara lockande att få tillbringa flera timmar om dagen med att 'bläddra och riva' bland böcker, men icke så för äldre personer och dem som ha ont om tiden. Att slitningen bland böckerna måste bli större och följaktligen även reparationskostnaderna, liksom att en ökad personal behöves för övervakandet och återställandet av ordningen å bokhyllorna ligger i öppen dager."

Biblioteksstyrelsen - som ju i årtal kämpat för nya och större lokaler! - uttrycker också sina farhågor inför en så genomgripande och brådstörtad förändring som den föreslagna och man skräms av de kommande stora utgifter för biblioteket, som staden därmed binder sig för. Men eftersom styrelsen inte kan motsätta sig tillkomsten av ett nytt stadsbibliotek, så avrundas det negativa remissvaret ändå med att "det skall därför vara styrelsen en tillfredsställelse om förslaget vinner Stadsfullmäktiges bifall".

Bibliotekskommitténs förslag antas vid stadsfullmäktiges sammanträde 18/3 1927. Vid sammanträdet den 10 april beslutar biblioteksstyrelsen - trots sitt motvilliga bifall i remissvaret - att ställa sina platser till förfogade i protest mot beslutet. Ordföranden professor Ewert Wrangel låter anteckna följande till protokollet: "I nu fattade beslut (om avgång) har jag deltagit och vill för egen del tillägga, att jag finner det anmärkningsvärt, att såväl stadsbibliotekarien som ordföranden i stadsbibliotekets styrelse ställts utanför utredningen om den genomgripande förändring av biblioteket, som av stadsfullmäktige beslutats och väl nu är omedelbart förestående; samt att något större hänsyn än som nu skett synes hava bort visas personer, vilka i mera än ett fjärdedels sekel oegennyttigt gagnat staden och dess intressen."

Den gamla biblioteksstyrelsen höll sitt sista sammanträde den 16 oktober 1927. Man förordade pension till Robert Hansson från staden. Och med en viss underliggande bitterhet tackar man varandra för långvarigt samarbete och önskar det nya biblioteket lycka till.

Det gamla stadsbiblioteket hade förvisso fört en tynande tillvaro. Lånejournaler finns åtminstone delvis bevarade, man skulle kunna ta reda på vilka grupper i samhället, som utnyttjade det. Robert Hansson anger på bibliotekskommitténs förfrågan 1924 att biblioteket nyttjas av alla samhällsklasser, dock kanske mest av medelklassen.

De statistikuppgifter som finns i bibliotekets årsberättelser (vilka förekommer i protokollen från 1905) säger emellertid något om verksamhetens omfattning.

År 1905 hade biblioteket 514 låntagare, staden hade ca 18.000 invånare, vilket innebär att ca 2 % av dessa hade hittat till stadsbiblioteket. Dessa proportioner kvarstår tämligen oförändrade under alla åren fram till 1927. I bibliotekssammanhang brukar man också beräkna antalet lån per invånare. De ökar under den ovan angivna perioden från 0,6 till 0,7. Motsvarande siffra för dagens stadsbibliotek är 11,8. Öppettiderna hade man så småningom kunnat öka från 319 timmar under 1905 (hela året!) till 387 år 1926. Och bokbeståndet hade sakta vuxit. 1889 anger man i en annons i Folkets Tidning att biblioteket innehåller ca 1.400 arbeten, 1909 finns det enligt årsberättelsen ca 5.000 böcker och bibliotekskommittén räknar med ungefär 10.000 band. Bokbeståndets ganska imponerande nettotillväxt beror säkert på att man aldrig kom på tanken att gallra bland sina böcker och att den förhållandevis ringa utlåningen med åtföljande ringa slitage på böckerna inte heller gjorde detta nödvändigt.

Sammanläggningen med Arbetarbiblioteket gav ett tillskott om ca 5.000 band. Detta bibliotek och kanske framför allt ABF-biblioteket gav det nya stadsbibliotekets bokbestånd ett icke föraktligt och välbehövligt tillskott av samhälls- och debattlitteratur.

Nytt bibliotek - men trångt från början

Den 2 januari 1928 öppnade det nya biblioteket sina dörrar för allmänheten i stadshuset, mitt emot domkyrkan.

Man erbjöd ett större bokbestånd, en efterlängtd läsesal med en samling uppslagsböcker, en - liten - barnavdelning, ett särskilt tidningsläsrum samt lokaler för det lokala bildningsutskottet. Även om detta kunde förefalla storståligt, visade det sig omedelbart att barnavdelningen var på tok för liten. Katastrofalt trång blev det efter 1930 sedan folkskolorna deponerat sina boksamlingar på biblioteket. Man tvingades göra upp schema så att klasserna kunde turas om att komma och låna böcker. Ändå hände det att barn blev avvisade på grund av trängsel i biblioteket!

1936 utvidgades barnavdelningen genom att tidningsrummet flyttades till Arbetsförmedlingens nya lokaler. Tack vare detta lyckades man klämma in ett komplett barnbibliotek med läsrum, möbler i barnvänlig höjd och med egen ingång från bibliotekets baksida - från Stora Gråbrödersgatan. En nyhet som det skrevs mycket om i lokalpressen vid invigningen var anslagstavlor fulla med glada bilder och med tips på läsvärda böcker.

Trots att biblioteksstyrelsen redan 1937 började arbeta för ett helt nytt bibliotek skulle det dröja över 30 år innan detta kunde förverkligas. Under väntetiden blev man alltmer desperat trångbodd. 1953 lyckades man tillskansa sig ett par

arbetsrum en trappa upp "eftersom trängseln börjar bli besvärande". Vid den tiden gjordes toaletterum om till magasin och hatthyllor förvandlades till bokhyllor. Åtta år senare utlokaliserades barnavdelningen till en f.d. affärslokal i Klostergatan, något som medförde mycket kånkande av böcker tvärs över gården under de nio år som återstod till flyttningen till det nya huset i S:t Petri kyrkogata.

Lundabornas läsvanor

Den nya chefen Lisa Rolf (som dog efter en kort tids sjukdom redan 1931. Hon efterträddes av Elsa Gröné Ulfsparre.) intervjuades i Lunds Dagblad 1930 om lundabornas läsvanor. De har tydligen samma smak då som nu. Det skulle vara uppmärksammade nya romaner ("På västfronten intet nytt") och reseskildringar för herrarna och memoarer för damerna. Skolungdomen frågade efter böcker för sina hemuppsatser. Och så läste alla spännande böcker och lundaromaner. Lisa Rolf klagade över att poesi inte lånas ut. Här har visst lundaborna bättrat sig något.

Samarbete med skolan

Det nya biblioteket blev genast en framgång. Utlåningen tog ett skutt från 13.414 hemlån 1927 till 54.661 hemlån 1928. Framför allt upptäckte barnen de nya möjligheterna. Att arbetet med barns läsning prioriterades visade man också däri att biblioteket samarbetade med skolan från första början. Skolklasser kom regelbundet till biblioteket, där barnen fick lära sig katalogen och fick tips på bra böcker. Och biblioteket skötte skolornas boksamlingar ända fram till 1956, då skolan själv tog över ansvaret genom att skolbibliotekscentralen inrättades.

Nya arbetssätt

De arbetsmetoder, som Valfrid Palmgren sett i 1910-talets bibliotek i USA och som hon så inspirerat beskrivit t ex i pamfletten "Biblioteket - en ljushärd" började efter hand också prövas i Lund. Den nya tekniken med katalogkort och öppna hyllor fanns med från 1928. Samarbete med skolan för att få barnen intresserade av att läsa var 30-talets stora satsning, i Palmgrens anda. På 40-talet prövade man så smått på det som på biblioteksspråk kallas "social biblioteksverksamhet". Det blev bokutlåning på lasarettet och senare också på Mårtenslund och Ribbingska sjukhemmet.

Ett annat sätt att vinna nya låntagare var att inrätta biblioteksfilialer. I Lund skedde det första gången 1944, då resterna av Lunds landsförsamling - Östra Torn och Källby - införlivades med staden. De medföljande sockenbiblioteken slogs samman och inrättades som en ny filial i Brunnshögs skola (nuvarande La Strada); litet ocentralt för Källbyborna förstås.

Efter bibliotekschefens (Elsa Ulfsparrs) studieresa till USA 1950 önskade man sig en bokbuss som komplement till de små filialerna. Det gjordes t o m försök med bokbussturer under bokens vecka 1956. Men det ansågs för dyrt och nymodigt. Någon permanent buss fick biblioteket inte förrän i mitten av 70-talet, efter kommunsammanslagningen 1974.

I övrigt utvecklades framför allt barnbiblioteksarbetet. Man startade bokklubbar, man höll tävlingar i bibliotekskunskap och man gjorde litteraturlistor. Sagostunder och kasperteater blev självklara inslag i arbetet.

Kriget

Andra världskriget satte inte några påtagliga spår i bibliotekets verksamhet. Personalen var i stort sett kvinnlig och blev inte inkallad. Några incidenter skymtar dock i protokollen. 1938 plockade man bort vad som bedömdes vara propaganda för Tredje riket ur en bokdonation från Svensk-tyska akademiska förbundet. Och 1940 beslutade man att tills vidare inte prenumerera på den kommunistiska tidningen Ny Dag.

Från centralt håll sågs biblioteken som tillgång i arbetet att höja beredskapen. Ett hemligt cirkulär uppmanade bibliotekspersonalen att hålla ögonen på utlänningar, som verkar använda biblioteken i "illojalt syfte".

Rationalisering och författarpeng

På 40-talet började man i bibliotekssverige smått tänka i termer av rationalisering och professionalisering. 1944 skrevs (av den blivande stadsbibliotekarien i Lund Kerstin Osborne) - efter amerikanska förebilder - det första förslaget till standard för svenska folkbibliotek.

Det började också finnas centralt producerade hjälpmedel; t ex blanketter för bibliotekens rutiner (lånekort, beställningsblanketter, påminnelsekort) och speciella biblioteksmöbler (bokvagnar). Central katalogisering och tryckta katalogkort erbjöds - en bok skulle katalogiseras en gång på ett bibliotek, sedan kunde andra köpa en kopia och slippa göra arbetet en gång till. De första försöken att organisera gemensamma inköp och gemensam inbindning (sambindningen) kom också nu.

Med ökande utlåningssiffror började författarna insistera på ersättning för bibliotekslånen - en kampanj som så småningom

resulterade i biblioteksersättning och författarfond. Innan dess hölls ny skönlitteratur i sex månaders "karantän" på biblioteken innan de sattes i cirkulation. Avsikten var att ge författarna en chans till inkomst genom att böckerna först skulle erbjudas via bokhandeln.

Ett litet bibliotek

Allt detta tillämpades efter hand i Lund. Men vid slutet av 50-talet var biblioteket fortfarande litet. Det fanns fyra små filialer (mest för barn) och biblioteksservice på några sjukhem. Biblioteket ägde ca 60 000 böcker och prenumererade på drygt 300 tidskrifter.

Nära 7 000 personer var inskrivna låntagare (ca 13 % av befolkningen) ungefär lika många män som kvinnor. Inte oväntat var 45 % av de inskrivna studerande av olika slag, nära 8 % var knutna till sjukvården och nästan lika många var arbetare. Andelen gifta kvinnor med lånekort var nästan obefintlig! De 7 000 lånade tillsammans 220 815 böcker, en imponerande siffra. Situationen i övrigt för biblioteket sammanfattades ganska bra i en rubrik i SDS 1959 "Lokalerna är skrämmande otidsenliga, men personalens stridsmoral är god".

Kampen om Petriplatsen

60-talet inleddes med byte på chefsposten; Kerstin Osborne efterträdde Elsa Ulfsparre. Kerstin Osborne började sitt arbete med förhoppningen att lokalfrågan snart skulle vara löst. Men var och en som känner Lund vet, att nybyggen inne i centrum inte sker utan konflikter. Ett nytt stadsbibliotek, hur efterlängtat det än var, utgjorde inget undantag härvidlag. Förslaget att placera det nya biblioteket "bakom" Petriplatsen

väckte genast protester, framför allt eftersom det också skulle innebära att några av husen runt platsen måste rivas. Universitetet, som ägde (och äger) Petriplatsen, satte sig bestämt emot att bibliotekets huvudingång skulle placeras där.

Tvärtom borde den gamla kyrkogårdsmarken bevaras som ett slutet rum i stadsbilden. Konflikten kring bygget försenade det i åtskilliga år. Den vidtalade danske arkitekten Flemming Lassen fick rita om många gånger, innan en kompromiss uppnåddes. 1966 beviljade fullmäktige pengar och första spadtaget togs i maj 1968.

I efterhand kan man nog se, att förseningen var lyckosam för biblioteket. Man kunde ta hänsyn till 60-talets biblioteksdebatt med dess idéer om att biblioteken inte bara skulle låna ut böcker utan också fungera som kulturhus. Det resulterade i att det nya biblioteket i Lund försågs med musikavdelning, språklaboratorier, utställningsmöjligheter och - inte minst - en cafeteria.

I väntans tider

Men för personalen kändes det tungt att beslutet om nya lokaler alltid sköts på framtiden. Under väntetiden satsade man på utåtriktad verksamhet - utanför huset. När man 1965 fick en socialbibliotekarie organiserades regelbundna bokronder på alla pensionärshem och gamla och sjuka låntagare erbjöds boksändningar direkt till sina hem, s k Boken kommer-service.

Nätet av filialer byggdes ut ytterligare - oftast placerades den nya filialen i en skola. Det kändes därför som ett oerhört framsteg att man kunde ordna mopedburna boktransporter mellan de olika enheterna. Tidigare hade böcker skickats per cykel eller apostlahästar och handkraft. Biltransport låg fortfarande utanför alla möjligheter.

Nya medier höll också sitt försiktiga intåg på 60-talet. Man köpte de första talböckerna och de första språkkurserna. 1961 kom de första grammofonskivorna med författarröster och fågelsång.

På 60-talet etablerade många bibliotek verksamhet på industriarbetsplatser, s k arbetsplatsutlåning. Pionjären framför alla andra i Sverige var Malmö stadsbibliotek. I Lund försökte man under många år få medel till detta, men först i mitten av 70-talet var det kulturpolitiska klimatet rätt; pengar tillstyrktes 1977. Valfrid Palmgren hade sett vandringsbibliotek i fabrikenas matsalar i USA redan på 1910-talet. Ibland tar det tid för nya idéer att slå igenom.

Med vetskap om det stora bråket på 20-talet kring införandet av "ny teknik" bl a för att registrera bokutlåningen är det nästan häpnadsväckande att konstatera, att övergången till fotoregistrering av boklånen 1963 skedde utan några kontroverser alls. Tvärtom talar tillfrågade veteraner om lättnaden att slippa det dagliga och eviga sorterandet av bokkort i "trallen" - för att tala biblioteksspråk.

Slut på statsbidragen

1965 drabbades biblioteksvärlden av en chock. Fullständigt oförberett slopades statsbidragen till folkbiblioteken. (Möjligheter till punktbidrag för speciella projekt fanns dock kvar). Under 30-40-50-talen hade statsbidragen genom sin konstruktion lockat kommunerna att ge biblioteken bättre standard. För att få de statliga pengarna måste nämligen biblioteken visa att de hade tillräcklig och utbildad personal, tillräckliga öppettider, viss standard på lokaler och boksamlingar osv. Nu menade statsmakterna att, i och med införandet av det kommunala skatteutjämningsbidraget, kommunerna själva var

kapabla att försörja sina bibliotek. I Lund förlorade biblioteket det året 135 000:- (mycket pengar på den tiden).

Äntligen!

Den 31 mars 1970 öppnades det nya biblioteket. Lundaborna strömmade in. Utlåningen ökar alltid dramatiskt, när ett nytt bibliotek tas i bruk; Lund utgjorde inget undantag. Första årets resultat var plus 35 %!

Förutom fler böcker, större lokaler, välförsedda läsesalar erbjöds besökarna nu tidningsläsrum, musikavdelning, cafeteria, en särskild avdelning för lundaböcker, studiecirkelrum... Man ordnade utställningar, filmvisningar, barnteater, författarbesök osv. Ännu fler skolklasser bjöds in, på barnavdelningen anställdes fritidspedagoger för att ha hand om barnprogrammen. Kommunens ekonomi tillät också att bibliotekets personalstyrka i stort sett fördubblades 1970.

I mitten av 1970-talet skedde förresten vaktombyte på chefs-posten. Kerstin Osborne hade haft glädjen både att bygga det nya biblioteket och att dessutom hinna arbeta ytterligare 6 år i det nya huset. Hon efterträddes 1976 av Elisabet Ingvar.

Rekordåren

De goda åren på 70-talet märkte biblioteket även på annat sätt. I samband med kommunsammansläggningen 1974 tillkom nya "filialer" i form av de gamla kommunbiblioteken i Dalby, Sandby, Veberöd och Genarp.

Man hade också råd att i takt med Lunds tillväxt omorganisera filialsystemet inne i Lund så att de nybyggda ytterområdena - typ Norra Fäladen - fick egna stora bibliotek.

Drömmen om en bokbuss gick äntligen i uppfyllelse 1974, 18 år efter det första försöket.

80-talet innebar ändrade villkor för biblioteket. De oavbrutet ökande lånesiffrorna planade av (i Lund och i landet) och krisen i den kommunala ekonomin kom att märkas även i biblioteksvärlden. Under 80-talet tillkom dessutom nya medier av intresse för biblioteken - videor, kassettböcker, CD-skivor. Frågan är hur man ska få råd med detta inom en krympande ekonomi. Biblioteket kommer säkert också att vilja använda sig mer av datateknik, framför allt för att höja kvaliteten på kataloger och i informationsarbetet.

Men perspektivet på 80-talet är för kort. Det kan därför vara skäl att sluta historien här.

